

Analysis of the position of the clergy in politics from the perspective of Ayatollah Mahdavi Keni

Milad Movahedian*
Asghar Eftekhari**

Received: 2022/04/24
Accepted: 2022/05/28

Analyzing the position of the clergy in politics and, consequently, the relationship between religion and politics, is one of the recurring issues in the field of Islamic and even secular humanities. It seems that the analysis of the views of the founders of the Islamic Revolution will help to better understand the angles and secrets of the three categories of religion, politics and clergy, and therefore in this study, we will try to do from the perspective of Ayatollah Mahdavi He was one of the students of Imam Khomeini (RA) and a revolutionary pioneer fighter, and in addition to his scientific and jurisprudential weight and his seminary position, he also had first-level political and governmental responsibilities. Let us investigate the subject of research. The main question of the research is what is the position of the clergy in politics from the perspective of Ayatollah Mahdavi Kani? To reach the answer, the method of content analysis has been used and the result of this study shows that Ayatollah Mahdavi Kani believes in the role of religion in the type of political system, legitimacy of the political system, determining the ruler of the political system, citizenship rights and duties, selection of agents It is political and the style of politics. Accordingly, regarding the politics of the clergy, they have pointed out the five dimensions of basis, necessity, permissible and unauthorized areas, and finally the tools of the clergy.

Keywords: Clergy, Islamic politics, Islamic revolution, Mohammad Reza Mahdavi Keni, Politics, Political islam, Religion, Secularism.

---

* PhD student in Political Sociology, Imam Sadiq University, Tehran, I.R.Iran (Corresponding author).

milad.movahedian@gmail.com

 0000-0003-2735-2332

** Professor of political sociology, Faculty of Islamic Studies and Political Science, Imam Sadiq University, Tehran, I.R.Iran.

a.eftkhari@isu.ac.ir

 0000-0001-8326-1190

تحلیل جایگاه روحانیت در سیاست از منظر آیت‌الله مهدوی کنی (رحمت‌الله‌علیه)

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۰۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۳/۰۷

مقاله برای بازنگری به مدت ۵ روز نزد نویسندگان بوده است.

میلاذ موحدیان*

اصغر افتخاری**

چکیده

تحلیل جایگاه روحانیت در سیاست و به تبع آن، نسبت دین و سیاست، از مباحث پُر تکرار در حوزه علوم انسانی اسلامی و حتی سکولار به شمار می‌رود. در این پژوهش، تلاش شده است تا از منظر آیت‌الله مهدوی کنی به واکاوی این موضوع پرداخته شود. سؤال اصلی پژوهش عبارت است از اینکه: جایگاه روحانیت در سیاست از منظر آیت‌الله مهدوی کنی چیست؟ برای رسیدن به پاسخ، از روش تحلیل مضمون استفاده شده و نتیجه این پژوهش نشان از آن دارد که آیت‌الله مهدوی کنی معتقد به نقش‌آفرینی دین در نوع نظام سیاسی، مشروعیت نظام سیاسی، تعیین حاکم نظام سیاسی، حقوق و تکالیف شهروندی، گزینش کارگزاران سیاسی و سبک سیاست‌ورزی است. بر این اساس در باب سیاست‌ورزی روحانیت، به پنج بُعد مبنا، ضرورت، حوزه‌های مجاز و غیرمجاز و در نهایت لوازم سیاست‌ورزی روحانیت اشاره کرده‌اند. ایشان عرصه سیاست‌ورزی روحانیت را منحصر به راهبری و ارشاد ندانسته و ورود به حوزه‌های تقنین، قضاء، اجرا و اداره را نیز، از وظایف روحانیت در عرصه سیاست و حکومت، تحلیل می‌کند.

واژگان کلیدی: اسلام سیاسی، انقلاب اسلامی، دین، روحانیت، سکولاریسم، سیاست، محمدرضا مهدوی کنی، سیاست اسلامی.

* دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی سیاسی، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران، جمهوری اسلامی ایران (نویسنده مسئول).

milad.movahedian@gmail.com

0000-0003-2735-2332

** استاد گروه جامعه‌شناسی سیاسی، دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام،

تهران، جمهوری اسلامی ایران.

a.eftkhari@isu.ac.ir

0000-0001-8326-1190

مقدمه

بیان مسأله: بحث درباره نحوه مناسبات دو نهاد دین و سیاست، از دیرباز در زندگی جمعی انسان مطرح بوده است و به همین خاطر پرسش از نقش روحانیت در سیاست نیز موضوعیت یافته و مورد توجه بسیاری از تحلیلگران بوده است. از این منظر طرح و گسترش رویکرد سکولار به سیاست، نقطه تحول مهمی به شمار می‌آید؛ چراکه راه را بر تحدید و حذف دین و نهادهای مرتبط با آن، از عرصه سیاست نظری و عملی باز و هموار کرد. آنچه در ایران و به طور مشخص در جریان نهضت مشروطه رخ داد، بیانگر ظهور دیدگاهی بود که از ضرورت حذف روحانیت از عرصه حکومت‌داری و سیاست سخن می‌گفت (اخوان کاظمی، ۱۳۸۶، ص. ۱۰). آیت‌الله مهدوی کنی به عنوان یکی از شاگردان و یاران برجسته امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه) و همچنین مسئول مهم‌ترین و قدیمی‌ترین نهاد مرتبط با روحانیت (جامعه روحانیت مبارز) و به عنوان شخصی که از سوی امام به عنوان فقیه تراز اول تهران به عضویت شورای نگهبان و سپس تولیت حوزه مروی برگزیده شد و شخصیتی که در کنار وزنه علمی و فقهاتی و جایگاه حوزوی خود، مسئولیت‌های سیاسی و حکومتی سطح اولی همچون سرپرستی کمیته‌های انقلاب اسلامی، وزارت کشور و در دوره‌ای نخست‌وزیری و بعدها ریاست مجلس خبرگان رهبری را نیز داشته است؛ در این خصوص، دیدگاه مهمی دارد که در پژوهش حاضر به آن پرداخته شده است.

اهمیت: از آنجاکه موضوع پژوهش، یکی از دغدغه‌های مورد توجه اندیشمندان حوزه انقلاب اسلامی است و به عنوان یکی از مبانی اصلی آن به شمار می‌آید و پیرامون آن شبهاتی نیز مطرح شده؛ لزوم جهاد تبیین در باب این مسئله و همچنین لزوم بازاندیشی در برخی از لایه‌های ساختاری و محتوایی نظام جهت ارتقاء و روزآمد و کارآمدتر کردن آن، اهمیت نظری و کاربردی این پژوهش را نشان می‌دهد.

ضرورت: عدم توجه به این موضوع منجر به غلبه رویکرد سکولار بر نظام فکری جامعه شده و راه را به صورت تدریجی بر تحولات بعدی در ساختار نظام سیاسی هموار می‌سازد. به عبارت دیگر بروز ضعف نظری در زمینه شناخت و تحلیل مناسبات روحانیت و سیاست می‌تواند منجر به بروز دو آسیب جدی شود: یکی سکولار شدن

نظام سیاسی که ریشه در دگرذیسی فکری جامعه و نخبگان دارد؛ و دیگری صنفی شدن قدرت سیاسی که ریشه در برداشت افراطی از موضوع در عرصه عمل سیاسی دارد. بر این اساس صیانت از سلامت نظری و ساختاری نظام سیاسی، ضرورت پرداختن به این موضوع را شکل می‌دهد.

اهداف: هدف اصلی این پژوهش عبارت است از اصلاح و تقویت گفتمان اسلام سیاسی در راستای ارتقای حکمرانی در جمهوری اسلامی ایران. همچنین اهداف فرعی پژوهش عبارت‌اند از: تبیین رویکردی جدید نسبت به جایگاه روحانیت در عرصه سیاست، شناسایی و تحلیل دیدگاه‌های مختلف پیرامون نسبت دین و سیاست و در نهایت تبیین دیدگاه یاران راستین امام در باب جایگاه روحانیت در سیاست.

سؤال‌ها و فرضیه‌ها: پژوهش حاضر اکتشافی بوده و فرضیه‌آزما نمی‌باشد. سؤال اصلی عبارت است از: جایگاه روحانیت در سیاست از دیدگاه آیت‌الله مهدوی کنی چیست؟ سؤال‌های فرعی پژوهش نیز عبارت‌اند از: نظریه‌های مختلف در باب نسبت دین و سیاست کدامند؟ و جایگاه روحانیت در سیاست متناسب با نظریات مرتبط با نسبت دین و سیاست، چیست؟

۱. پیشینه پژوهش

با توجه به اهمیت بالای موضوع، تحقیقات متعددی عموماً ذیل عنوان کلی «دین و سیاست» انجام شده که محققان این پژوهش را به شرح زیر دسته‌بندی و نقد نموده‌اند:

۱-۱. پیشینه موضوع در نشریه دانش سیاسی

در نشریه دانش سیاسی مقاله‌های متعددی در این حوزه منتشر شده است که با توجه به موضوع و رویکردشان می‌توان آنها را به چهار گروه دسته‌بندی کرد:

الف. تجزیه و تحلیل اندیشه سیاسی آیت‌الله مهدوی کنی: سه مقاله در خصوص اندیشه آیت‌الله مهدوی کنی در این نشریه منتشر شده که به تحلیل موضوعاتی معین اختصاص دارند. افتخاری و شهباز (۱۳۹۸) به تحلیل مقوله امنیت، موحدیان و افتخاری (۱۳۹۶) به تحلیل مقوله‌مدارای سیاسی و طحان نظیف و پاک‌نژاد (۱۳۹۸) به تحلیل موضوع ولایت فقیه، در اندیشه آیت‌الله مهدوی کنی پرداخته‌اند. چنان‌که ملاحظه

می‌شود موضوع مقاله حاضر از آثار مزبور متفاوت و متمایز است.

ب. تجزیه و تحلیل مناسبات دین و سیاست: در این موضوع سه مقاله منتشر شده که به تبیین الگوهای حضور دین در عرصه سیاست (افتخاری، ۱۳۸۵)، بررسی مبانی عقلی مناسبات دین و دولت (شجاعی زند، ۱۳۸۶) و تحلیل موضوع مزبور در اندیشه ابن رشد و آکوئیناس (مجیدی و شفیع، ۱۳۹۱) پرداخته‌اند. بنابراین مصداق مطالعه این آثار با مقاله حاضر متفاوت است.

پ. تجزیه و تحلیل سکولاریسم. در ارتباط با سکولاریسم دو مقاله مهم در این نشریه منتشر شده است. در حالی که شریعت (۱۳۸۹) به بررسی تحلیل سکولاریسم در غرب جدید پرداخته است، اخوان کاظمی (۱۳۸۵) جهان مسیحیت را مبنا قرار داده و در این گستره تحلیل کرده است. بر این اساس هر دو مقاله از حیث موضوعی و مصداقی از مقاله حاضر متفاوت‌اند.

ت. تجزیه و تحلیل مناسبات و جایگاه روحانیت: در این خصوص یک مقاله منتشر شده که به تحلیل مواضع روحانیت در دو راهی سنت و تجدد در ایران اختصاص دارد (رهبری، ۱۳۸۷)، با این وصف، مقاله مزبور از حیث بازه زمانی و موضوع مورد بحث، با نوشتار حاضر متفاوت است.

۲-۱. پیشینه موضوع در سایر منابع

با توجه به رویکرد نویسندگان به جایگاه روحانیت در عرصه سیاست می‌توان چهار دسته از منابع را شناسایی و معرفی کرد:

الف. تبیین جایگاه روحانیت با توجه به کارکردهای سیاسی آن: این دسته از نویسندگان بر کارکردهایی که روحانیت در عرصه سیاسی دارد تمرکز داشته و همچون شجاعی زند اعتقاد دارند که جایگاه روحانیت متناسب با کارکردهای تبلیغی، الگویی، تعلیمی، مناسکی، فقهی، اجتماعی و سیاسی آن است (شجاعی زند، ۱۳۸۸). فراتی نیز از رهگذر بررسی ارتباط روحانیت و حکومت در تاریخ معاصر ایران، به کارکردهای نظری عموماً تأکید کرده و از تولید مبانی نظری نظام سیاسی به عنوان کارکرد اصلی‌ای که جایگاه روحانیت را تبیین می‌نماید؛ یاد کرده است (فراتی، ۱۳۹۸). در همین ارتباط می‌توان به دیدگاهی اشاره داشت که ضمن پذیرش استقلال این دو نهاد و تأکید بر

تعامل آنها با یکدیگر، از چهار محور اصلی به عنوان کارکردهای سیاسی روحانیت در عرصه سیاست یاد کرده‌اند: نظریه‌پردازی و ارشاد و هدایتگری، مشارکت و کارآمدسازی، مطالبه‌گری و نظارت و حمایت و فرهنگ‌سازی (نجفی و چراغی کوتیانی، ۱۳۹۷).

ب. تبیین جایگاه روحانیت با توجه به الگوی تعامل آن با سیاست: آقای حقیقت در پژوهش خود، اقسام زیر را در ارتباط با جایگاه روحانیت در عرصه سیاست بر می‌شمارد: ادغام، تعامل به سه صورت نظارت نهاد دین بر دولت، نظارت دولت بر نهاد دین و همکاری نهاد دین و دولت و در نهایت استقلال با چهار تقریر تفکیک‌گرایان، انزواگرایان، تفصیل‌گرایان و مخالفان نهاد دین (حقیقت، ۱۳۸۳، ص. ۱۴). کرم‌اللهی از همین منظر به تحلیلی متفاوت رسیده و اقسام ارتباط بین روحانیت و سیاست را مشتمل بر این رویکردها می‌داند: روحانیت تابع دولت، حاکم بودن روحانیت بر دولت، دولت منهای روحانیت (در عین پذیرش پیوند دین و سیاست) و عدم حضور روحانیت در سیاست (کرم‌اللهی، ۱۳۹۳، ص. ۶۸).

پ. جایگاه روحانیت در سیاست با توجه به دیدگاه رهبران انقلاب اسلامی: کتاب روحانیت و حوزه‌های علمیه از دیدگاه امام خمینی (خمینی، ۱۳۹۱) و همچنین کتاب دیدگاه‌ها و بایسته‌های حوزه و روحانیت از منظر رهبر انقلاب که با عنوان منشور روحانیت منتشر شده (خراسانی، ۱۳۹۶)، هر دو با استفاده از بیانات رهبران انقلاب اسلامی، به تبیین نظرات ایشان در موضوع مورد بحث پرداخته‌اند. نتیجه این پژوهش‌ها مبین آن است که روحانیت جایگاهی چندوجهی دارد؛ به این صورت که در سطوح مختلف رصد و کنترل وضعیت موجود، نقد و اصلاح، خیزش و انقلابی‌گری، تأسیس نظام اسلامی و بالاخره حضور در عرصه مدیریتی لازم است ایفای نقش نماید.

ت: جایگاه روحانیت در سیاست با توجه به اندیشه و عمل آیت‌الله مهدوی کنی: عمده این منابع، آثار آیت‌الله مهدوی کنی و یا تحقیقاتی است که در خصوص آرای سیاسی ایشان تدوین شده‌اند. بحث روحانیت و سیاست در این آثار به تناسب و به صورت پراکنده مطرح شده و بنابراین دربردارنده نظریه‌ای مشخص نیست. در جدول زیر به مهمترین این آثار اشاره شده است.

جدول شماره (۱): آثار سیاسی منتشر شده در باب اندیشه و عمل سیاسی آیت‌الله مهدوی کنی

ردیف	نام اثر	نویسنده	سال انتشار
کتاب (به ترتیب تاریخ نشر)			
۱	دوازده گفتار (مجموعه بیانات سیاسی اجتماعی آیت‌الله مهدوی کنی در پردیس خواهران دانشگاه)	آیت‌الله مهدوی کنی	۱۳۹۰
۲	سیاست اخلاقی و اخلاق سیاسی؛ خطبه‌های نماز جمعه و سخنرانی‌های پیش از خطبه آیت‌الله مهدوی کنی	نادر جعفری هفتخوانی	۱۳۹۳
۳	ماهنامه فرهنگی تاریخی شاهدیاران (خاطرات افراد از آیت‌الله مهدوی کنی)	محمدرضا کائینی	۱۳۹۴
۴	خاطرات آیت‌الله مهدوی کنی	غلامرضا خواجه سروی	۱۳۹۶
۵	مجموعه مقالات و سخنرانی‌های همایش نکوداشت آیت‌الله مهدوی کنی	میلاد موحیدیان	۱۳۹۷
۶	سیاستمدار صادق؛ مجموعه گفتارها، نوشتارها و پرسش و پاسخ‌های سیاسی آیت‌الله مهدوی کنی	میلاد موحیدیان و مهدی پورجعفری	۱۳۹۸
۷	بر محمل یادها؛ نامداران انقلاب اسلامی در آینه روایت آیت‌الله مهدوی	میلاد موحیدیان و محمدرضا کائینی	۱۳۹۸
۸	سیاست انقلابی؛ مجموعه گفتارها و نوشتارهای سیاسی مطبوعاتی آیت‌الله مهدوی کنی	میلاد موحیدیان و علی یاسمی	۱۳۹۹
۹	آیت‌الله مهدوی کنی و جامعه روحانیت مبارز (بررسی نقش آیت‌الله مهدوی کنی در جامعه روحانیت)	سیدعلی علوی و نادر جعفری هفتخوانی	۱۳۹۹
۱۰	دانشنامه اندیشه سیاسی آیت‌الله مهدوی کنی	اصغر افتخاری	۱۴۰۰
مقالات (به ترتیب تاریخ نشر)			
۱	ابعاد مفهومی مدارای سیاسی در جامعه اسلامی با تأکید بر سیره آیت‌الله مهدوی کنی	اصغر افتخاری و میلاد موحیدیان	۱۳۹۶
۲	اصول مدیریتی آیت‌الله مهدوی کنی در کمیته‌های انقلاب	اصغر افتخاری، مهدی پورجعفری و محمدحسین زارع‌زاده	۱۳۹۷
۳	الگوی امام جماعت در جمهوری اسلامی ایران؛ مطالعه موردی امام جماعتی آیت‌الله مهدوی کنی در مسجد جلیلی	اصغر افتخاری و مهدی پورجعفری	۱۳۹۷
۴	ولایت فقیه در اندیشه آیت‌الله مهدوی کنی	هادی طحان نظیف و امین پاک‌نژاد	۱۳۹۸

ردیف	نام اثر	نویسنده	سال انتشار
۵	کالبدشکافی ابعاد امنیت از منظر آیت‌الله مهدوی کنی	اصغر افتخاری و حسن شهباز	۱۳۹۸
۶	مشروعیت حکومت ولایت فقیه از دیدگاه آیت‌الله مهدوی	اصغر افتخاری و میلاد موحدیان	۱۳۹۹
۷	اصول سیاست خارجی مطلوب جمهوری اسلامی ایران در دیدگاه آیت‌الله مهدوی کنی	محمدرضا داودی و حامد کیانی	۱۳۹۹
۸	سازوکارهای امنیت‌سازی کمیته‌های انقلاب اسلامی در دوران ریاست آیت‌الله مهدوی کنی	حسن مجیدی، مهدی پورجعفری و علی یاسمی	۱۳۹۹
۹	بررسی مدیریت امنیت اجتماعی از منظر آیت‌الله مهدوی	حمید هوشنگی و حسن شهباز	۱۳۹۹
پایان‌نامه کارشناسی ارشد (به ترتیب تاریخ نشر)			
۱	تحرز سیاسی در اندیشه امام خمینی، آیت‌الله خامنه‌ای، شهید بهشتی و آیت‌الله مهدوی کنی	مصطفی آقاجانی	۱۳۹۶
۲	نقش سیاسی و اجتماعی امام جماعت در اندیشه و عمل آیت‌الله مهدوی	مهدی پورجعفری	۱۳۹۸
۳	الگوی عقلانیت سیاسی در نظر و عمل آیت‌الله مهدوی کنی	میلاد موحدیان	۱۳۹۷
۴	الگوی روان‌شناختی شخصیت سیاسی آیت‌الله مهدوی کنی	علیرضا نادری	۱۳۹۸

(تهیه و تدوین توسط نویسندگان)

با بررسی این آثار مشخص می‌شود که پرداخت اختصاصی به موضوع «جایگاه روحانیت در عرصه سیاست از منظر آیت‌الله مهدوی کنی»، از موضوعات مغفول پژوهشی بوده و نوآوری این اثر نیز از همین رهگذر تبیین می‌شود؛ چراکه تحلیل دیدگاه ایشان، نگاه بخش مهمی از روحانیت انقلابی به حد و مرز سیاست‌ورزی روحانیت را روشن می‌کند. خلاً دیگر اغلب آثار مورد بررسی در بحث جایگاه روحانیت در سیاست، منفک دیدن نظریات در باب ارتباط دین و سیاست و نظریات درباره ارتباط روحانیت و سیاست است که در این پژوهش تلاش خواهد شد تا در جمع‌بندی بخش مبانی نظری و مفهومی، به ارتباط بین نظریات مختلف در باب نسبت دین و سیاست و نظریات متناظری که در باب جایگاه روحانیت در سیاست تولید می‌شود، حسب تاریخ معاصر ایران اشاره شود و این چارچوب ارائه شده با توجه به

روش انتخاب شده توسط نویسندگان، یکی دیگر از نوآوری‌های این پژوهش است.

۲. مبانی مفهومی و نظری

با توجه به جایگاه محوری مفاهیم و چارچوب نظری در تحلیل حاضر، نخست این مبانی تبیین می‌شود:

۲-۱. دین

رویکردهای متکثری نسبت به دین وجود دارد (نک. شجاعی زند، ۱۳۸۰، صص. ۲۲-۱۱)، آنچه در این مقاله مدنظر است، تعریف کلامی از دین می‌باشد: «مجموعه نصوص و متون وحیانی» که مبنای مکتب اسلام را شکل می‌دهد (حقیقت، ۱۳۸۳، ص. ۶).

۲-۲. سیاست

واژه سیاست، هم به معنای «Politics» و هم به معنای «Policy» به کار رفته که هم سیاست و هم خط‌مشی‌گذاری را شامل می‌شود. از حیث اصطلاحی سیاست با این رویکرد، عبارت است از: علم و مهارت تدبیر مناسبات در جوامع مختلف؛ اعم از ملی، خرده ملی و یا فراملی (نک. حقیقت، ۱۳۸۳: ۶-۱۰).

۲-۳. روحانیت

روحانی به افرادی گفته می‌شود که حداقل در سطح آموزشی، بعد از مقدمات، مشغول به تحصیل یا فارغ‌التحصیل باشد و برای ایفای نقش در یکی از شئون حوزوی، اعلام آمادگی کند. این اعلام آمادگی می‌تواند از طریق پوشیدن لباس روحانیت باشد (هاشمیان و میرمطلبی، ۱۳۹۹، ص. ۱۵۱). بنابراین در این پژوهش با توجه به رویکرد آیت‌الله مهدوی کنی، مقصود نگارندگان از روحانیت، عالمان دینی مذهب تشیع در کسوت لباس روحانیت است.

۲-۴. مناسبات دین و سیاست

جهت بررسی جایگاه روحانیت در سیاست، ابتدا لازم است، نسبت دین با سیاست، روشن شود. چراکه اساساً روحانیت، با پشتوانه عالم دینی بودن است که هویت جدایی

از سایر شهروندان می‌یابد و به عنوان یک صنف یا یک گروه مرجع مطرح می‌شود. برخی از دیدگاه‌های مهم موجود در جدول شماره ۲ می‌آید.

جدول شماره (۲): نظریه‌های مختلف در خصوص نسبت دین و سیاست

ردیف	نظریه پرداز	انواع نظریه‌ها در باب نسبت دین و سیاست	منبع
۱	حسین بشیریه	دو دسته: جدایی حوزه دین از سیاست و ترکیب دو حوزه دین و سیاست	بشیریه، ۱۳۷۸، صص. ۶۱-۵۵
۲	حاتم قادری	شش دسته: وسعت سیاست نسبت به دین، وسعت دین نسبت به سیاست، تطابق دین و سیاست، تداخل دین و سیاست، تباین دین و سیاست، مماس بودن دین و سیاست	قادری، ۱۳۷۸، ص. ۴۳۷
۳	علیرضا شجاعی زند	چهار دسته: وحدت کامل، معاضدت و همگرایی، انفکاک و واگرایی، معاندت و ستیز	شجاعی زند، ۱۳۸۰، ص. ۸۷
۴	سیدصادق حقیقت	دو دسته کلی: اثبات‌گرایان و نفی‌گرایان اثبات‌گرایان: حداکثری‌ها، منطقه‌الفراغی‌ها و حداقلی‌ها نفی‌گرایان: دین‌گرایان و دین‌ستیزان	حقیقت، ۱۳۸۳، ص. ۱۴
۵	نقیب‌زاده و ایزدی	هشت دسته: دین به عنوان سیاست، قدرت سیاسی فراتر از اقتدار دینی، جدایی دین از حوزه سیاست، عقب‌نشینی دین از حوزه سیاست، دین در خدمت قدرت سیاسی، سیاست به عنوان دین، دین در مبارزه با قدرت سیاسی، قدرت دینی، و رای اقتدار سیاسی	نقیب‌زاده و ایزدی، ۱۳۹۴، صص. ۲۰۷-۲۰۲

(تهیه و تدوین توسط نویسندگان)

بررسی تحلیلی دیدگاه‌های آیت‌الله مهدوی دلالت بر آن دارد که ایشان برای دین قلمرویی وسیع و گسترده قائل بوده‌اند که تمام وجوه و زوایای حیات را دربر گرفته و از جمله مهمترین آنها، امر سیاسی می‌باشد.

۲-۵. مناسبات روحانیت و سیاست

ضلع دومی که در موضوع حاضر واکاوی آن لازم به نظر می‌رسد، بررسی نظریه‌های مختلف در باب مناسبات روحانیت و سیاست است. در جدول شماره ۳، مهمترین نظریه‌ها مرور شده‌اند.

جدول شماره (۳): نظریه‌های مختلف در بخصوص نسبت روحانیت و سیاست

ردیف	نظریه پرداز	انواع نظریات در باب نسبت روحانیت و سیاست	منبع
۱	سیدصادق حقیقت	سه دسته: ادغام، تعامل (به سه شکل: نظارت دین بر دولت، نظارت دولت بر دین، همکاری نهاد دین و دولت)، استقلال (با چهار تقریر: تفکیک‌گرایان، انزواگرایان، تفصیل‌گرایان، مخالفان نهاد دین)	حقیقت، ۱۳۸۳، ص. ۱۴
۲	نعمت‌الله کرم‌اللهی	چهار دسته: روحانیت تابع دولت، حاکم بودن روحانیت بر دولت، دولت منهای روحانیت (در عین پذیرش پیوند دین و سیاست) و عدم حضور روحانیت در سیاست (بسر مبنای تفکر سکولاری)	کرم‌اللهی، ۱۳۹۳، ص. ۶۸
۳	ناصریف نزار	پنج دسته: اتحاد و درهم آمیختگی، نادیده‌انگاری (انکار)، هم‌پیمانی (تحالف)، به حاشیه راندن (استبعاد) و استقلال	حقیقت، ۱۳۸۳، ص. ۱۰
۴	علیرضا شجاعی زند	پنج دسته: پادشاه روحانی، روحانی پادشاه، روحانی‌سالاری (دولت دینی)، اراستیان‌سیم (دین دولتی)، تقابل روحانیت و سیاست با یکدیگر	شجاعی زند، ۱۳۷۶، صص. ۱۹۵-۱۹۹

(تهیه و تدوین توسط نویسندگان)

مطابق دیدگاه آیت‌الله مهدوی کنی توجه به سیاست در دستور کار روحانیت قرارداد، آن هم از این حیث که اصل دین عام و فراگیر بوده و سیاست در آن مورد توجه بوده است. بنابراین اقتضای انجام رسالت دینی برای روحانیت، پرداختن به امور سیاسی و اجتماعی است.

۲-۶. نسبت دین و روحانیت

در مقام تبیین نسبت روحانیت با دین نیز دیدگاه‌های مختلفی بیان شده که می‌توان آنها را در قالب دو نظریه اصلی به شرح جدول شماره ۴، معرفی کرد.

جدول شماره (۴): نظریات مختلف در باب نسبت دین و روحانیت

ردیف	نظریه پرداز	انواع نظریات در باب نسبت دین و روحانیت	منبع
۱	قائلین به نظریه اسلام منهای روحانیت	این گروه معتقدند که در اسلام، هیچ‌کس نمی‌تواند به نام روحانیت، واسطه بین مردم و خدا و شرط صحت عمل انسان مسلمان باشد. ایشان ضمن سکولار خواندن اسلام، درباره نقش روحانیون در اسلامی معتقدند «در اسلام، هیچ عمل و قانونی نداریم که باید برای اجرای آن، حضور روحانی، شرط لازم باشد. اگرچه ممکن است در عمل این‌گونه دیده شود ولی در نظر چنین چیزی نداریم».	سروش، ۱۳۸۳، ص. ۷۲
۲	قائلین به تلازم اسلام و روحانیت و مخالفان نظریه اسلام منهای روحانیت	امام خمینی در بیانات متعددی، به نظریه اسلام منهای روحانیت انتقاد کرده و آن را مقدمه از بین بردن اصل اسلام می‌داند: «ما بیزار هستیم از اینکه بگویند اسلام منهای روحانیت. اسلام منهای روحانیت، خیانت است. می‌خواهند اسلام را از بین ببرند، اول روحانیت را می‌برند. اول می‌گویند که اسلام را می‌خواهیم و روحانیت را نمی‌خواهیم! روحانیت که استثناء بشود، اسلام در کار نیست. اسلام با کوشش روحانیت به اینجا رسیده است».	خمینی، ۱۳۷۹، ص. ۴۸۷

(تهیه و تدوین توسط نویسندگان)

در این ارتباط ایده کلی آیت‌الله مهدوی آن است که روحانیت به عنوان نهاد متولی امر دینی مدنظر بوده و رسالت و جایگاه آن را از این منظر باید مورد بحث قرار داد. با تحلیل نظریه‌های مختلف در باب نسبت سه موضوع سیاست، روحانیت و دین، ملاحظه می‌شود که اغلب این مدل‌ها، صرفاً جهت تسهیل و تفهیم نظری عرضه شده است و نمی‌توان در عالم واقع انتظار داشت که همه آنها به طور کامل، تحقق یابد. از آنجاکه هدف ما از این پژوهش، فهم نظر آیت‌الله مهدوی کنی در موضوع جایگاه روحانیت در سیاست است، نیاز داریم تا مبتنی بر تاریخ معاصر ایران، یک دسته‌بندی قابل مشاهده و در عمل تحقق یافته را ارائه دهیم. بنابراین حسب آنچه در واقع تاریخ

معاصر ایران اتفاق افتاده و با بهره‌گیری از نظرات اندیشمندان فوق‌الذکر، نویسندگان، جمع‌بندی خود را در قالب شکل شماره ۱ ارائه می‌دهند.

شکل شماره (۱): نسبت دین و سیاست و به تبع آن جایگاه روحانیت

در سیاست مبتنی بر تاریخ معاصر ایران

(طراحی توسط نویسندگان)

چنان‌که از شکل شماره ۱ مشخص است، پژوهشگران جهت تحلیل نسبت سیاست و دیانت در تاریخ معاصر ایران و در نتیجه آن، جایگاه روحانیت در سیاست، الگویی سه بخشی را پیشنهاد می‌دهند که مشتمل بر مؤلفه‌های زیر است:

الف. ضدیت سیاست با دین: این رویکرد که بیشترین جلوه خود را در دوران پهلوی اول داشته و برخوردهای تند حکومت، در خلع لباس روحانیت و سخت‌گیری بر حوزه‌ها و طلاب و تعطیلی مراسم مذهبی و دینی و قانون کشف حجاب و سایر اقدامات ضد دینی رضاشاه، نمونه‌هایی روشن از این رویکرد است، منجر به طرد و انزوای روحانیت از عرصه سیاست ایران در آن دوران شد. بنابراین می‌توان گفت در دوره‌ای که نسبت دین و سیاست، نسبت ضدیت و دشمنی است، روحانیت نیز در سیاست و حکومت وقت، نه تنها هیچ جایگاهی ندارد که حتی در عرصه‌های غیرحکومتی مانند علم‌آموزی و سایر امورات شخصی نیز تحت فشار و تضییق قرار خواهد گرفت (اخوان کاظمی، ۱۳۸۶، ص. ۴).

ب. جدایی سیاست از دین: این دیدگاه که به سکولاریسم نیز مشهور است به معنای محدود دانستن حوزه دین به عرصه زندگی فردی و شخصی انسان است. با مطالعه تاریخ معاصر ایران، مشاهده می‌شود که دوران حکومت پهلوی دوم با توجه به تجربه‌ای که از برخورد سخت و خشن حکومت رضاشاه در باب مسائل دینی پیدا کرده بود، تلاش کرد تا با روش‌های نرم، اقدامات ضددینی خود را در جامعه نهادینه کند که طرح‌هایی همچون تغییر تاریخ رسمی کشور به تاریخ شاهنشاهی و لایحه انجمن‌های ایالتی و ولایتی و همچنین جشن‌های ۲۵۰۰ ساله شاهنشاهی و جشن هنر شیراز، نمونه‌هایی از این رویکرد را نشان می‌دهد. در این فضا که حکومت، سیاست را مجزا و منفک از عرصه دین تعریف کرده (و نه ضد دین)، روحانیت نیز اگرچه در آن فضای فشار و سختی دوران قبل نیست اما دست‌بازی نیز در عرصه سیاست‌ورزی ندارد و تنها به گوشزدکردن خطوط قرمز به حاکمان وقت در قالب سخنرانی و صدور اطلاعیه، محدود می‌شود که می‌توان از این بازه زمانی به دوران محدودیت روحانیت در عرصه سیاست یاد کرد.

پ. پیوند سیاست و دین: رویکرد سوم، بیشترین بسامد خود را در بیانات امام خمینی و سایر بنیان‌گذاران انقلاب اسلامی نشان می‌دهد. در این دیدگاه، به تعبیر مشهور شهید مدرس (سیاست ما، عین دیانت ماست و دیانت ما، عین سیاست ماست) بین این دو، جدایی و انفکاک نیست. طبیعی است که نتیجه پذیرش این نگاه، نقش‌آفرینی فعالانه روحانیت در عرصه سیاست پس از پیروزی انقلاب اسلامی در همه عرصه‌های سیاست از راهبری و ارشاد تا تقنین و قضا و در نهایت نیز اداره و اجرا باشد که البته در حدود این نقش‌آفرینی، نظرات مختلفی وجود دارد که پرداختن به آنها، موضوع این بخش از پژوهش نمی‌باشد.

۳. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع بنیادی بوده و رویکرد محققان توصیفی - تحلیلی است. شیوه گردآوری داده‌ها، به صورت اسنادی انجام گرفته و محققان بر اساس روش تحلیل مضمون، داده‌ها را تحلیل کرده‌اند.

۳-۱. معرفی روش

تحلیل مضمون «روشی برای مطالعه عینی، کمی و سیستماتیک فرآورده‌های ارتباطی (محتوای آشکار پیام) جهت رسیدن به تفسیر» است (کرپندورف، ۱۳۷۸، ص. ۲۶). باید توجه داشت که دو شرط عینیت و نظام‌داری بودن، قابلیت تکرار این روش را می‌رساند، به گونه‌ای که سایر پژوهشگران نیز بتوانند با استفاده از روش‌های یکسان و اطلاعات مشابه، به نتایج مشابهی برسند (سرمد، ۱۳۷۹، ص. ۳۹۰). این روش پیش از هر چیز در مورد متن‌های مکتوب به کار می‌رود (طاهری، ۱۳۸۰، ص. ۱۷۰) و به همین خاطر در پژوهش حاضر به کار گرفته شده است.

۳-۲. کاربرد روش

برای کاربرد روش تحلیل مضمون در پژوهش حاضر، به ترتیب گام‌های عملیاتی زیر اجرایی شده است:

گام اول: گزینش آثار مکتوب مرتبط با موضوع که در جداول تحلیل مضمون، با کدهای مشخص شده در جدول شماره ۵، بدان ارجاع می‌شود. لازم به ذکر است که موارد ۱ تا ۷ از منابع، مشتمل بر مطالب دست اول از بیانات یا نوشتارهای سیاسی آیت‌الله مهدوی کنی بوده و مورد هشتم نیز، حاوی مصاحبه‌های تاریخ شفاهی از افراد نزدیک به ایشان است.

جدول شماره (۵): کدگذاری کتب مرتبط با موضوع تحقیق

کد	نام کتاب	کد	نام کتاب
۵	خاطرات آیت‌الله مهدوی کنی	۱	سیاستمدار صادق
۶	سیاست اخلاقی و اخلاق سیاسی	۲	بر محمل یادها
۷	سیاست انقلابی	۳	عقل و دین
۸	شاهد یاران	۴	دوازده گفتار

گام دوم: مطالعه این آثار و فیش‌برداری از آن با محوریت دو موضوع «دین و سیاست» و «روحانیت و سیاست» بوده است. لازم به ذکر است به علت توجه پژوهشگران به جامع بودن پژوهش، از جستجوی کلیدواژه‌ای اجتناب و تمامی آثار نامبرده، به طور

کامل مطالعه شده است. گزینش و فیش‌برداری مطالب نیز بر اساس دو محور موضوعی نامبرده صورت گرفته که در موضوع «دین و سیاست»، حدود ۳۰ فیش کاملاً مرتبط و در موضوع «روحانیت و سیاست»، حدود ۶۰ فیش کاملاً مرتبط، به نگارش درآمد. **گام سوم:** در این مرحله، فیش‌ها بررسی و «مضمون» هر یک در ستون مقابل آن، نگاشته شد. سپس به جهت تلخیص متن نهایی و اجتناب از تکرار، فیش‌های دارای مضامین نسبتاً مشابه، حذف شد که در نتیجه آن، در موضوع «دین و سیاست»، ۸ فیش و در موضوع «روحانیت و سیاست»، ۱۶ فیش، باقی ماند.

گام چهارم: در گام نهایی، با بهره‌گیری از وجوه مشترک موجود میان مضامین، تعدادی از آنها که دارای اشتراک و نزدیکی بیشتری هستند، در یک عنوان کلی‌تر دسته‌بندی می‌شوند که به آنها «مفهوم» گفته می‌شود و سپس به منظور انجام مرحله مقوله‌بندی برای رسیدن به اصولی عام‌تر، چند مفهوم که دارای اشتراکات بیشتری هستند، تحت عنوان یک «مقوله» جمع شده و طرح‌واره کلی نتیجه پژوهش را نشان می‌دهند.

۴. تحلیل مدارک

در جدول شماره ۶، اهم بیانات آیت‌الله مهدوی کنی درباره نسبت دین و سیاست، به همراه تحلیل مضمون فیش‌ها و مفهوم‌نگاری آنها آمده است. لازم به ذکر است که از هر مضمون و مفهوم، تنها یک فیش آورده شده است؛ حال آنکه تعداد فیش‌های استخراج شده برای هر یک، تعداد بیشتری بوده است.

جدول شماره (۶): فیش‌های مرتبط با نسبت دین و سیاست از منظر آیت‌الله مهدوی کنی (ره)

صفحه	کد	مفهوم	مضمون	مدرک
۸۵	۱	حقوق و تکالیف شهروندی (مشارکت سیاسی)	مشارکت سیاسی، یک تکلیف الهی	مشارکت سیاسی در اسلام تنها یک حق نیست؛ بلکه یک تکلیف و مسئولیت است. ... مردم موظف‌اند در همه شرایط برای مشارکت سیاسی در صحنه باشند.
۲۰۳	۲	نوع نظام سیاسی	حکومت اسلامی، یعنی حکومت دین‌سالاری مردمی	تعبیر من، دین‌سالاری مردمی است. دین‌سالاری مردمی به این معنی است که دین، سالار و حاکم بر مردم است و این مردم‌اند که در عین اراده و اختیار مسئول و مکلف‌اند.

صفحه	کد	مفهوم	مضمون	مدرک
۱۹۴	۳	مشروعیت نظام سیاسی	دین، عنصر تعیین‌کننده در مشروعیت نظام سیاسی	قانونی بودن در نظام‌های سیاسی، از قانون اساسی و یا مستقیماً از آراء مردم، نشئت می‌گیرد و در نظام الهی و ولایی، از خواست خداوند متعال و نص و نصب پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) ناشی می‌شود. ما شیعیان حکومتی را قانونی می‌دانیم که خداوند آن را تعیین کرده باشد.
۱۹۵	۳	حقوق و تکالیف شهروندی (تبعیت و یاری حاکم)	سرپیچی از دستور حاکم اسلامی، تخلف و گناه	بر مردم واجب است که حاکم را اطاعت کنند و وی را یاری دهند و چنانچه تخلف کنند، گناهکار و مستحق عقوبت و کیفرند.
۲۳۱	۴	حاکم نظام سیاسی	نائب امام زمان بودن حاکم جامعه اسلامی	رهبری مقام معظم رهبری همچون رهبری چنین نیست. تفاوت آنها در این است که رهبری آنها رهبری آسمانی نیست، درحالی‌که رهبری ولی فقیه تقدس دارد و بنا به اعتقاد ما، ایشان نائب امام زمان (عج) است.
۴۷	۶	حقوق و تکالیف شهروندی (تبعیت از قانون)	پیوند قانون و امر شرعی	امروز من به عنوان یک روحانی و به عنوان مسئول امنیت کشور به شما می‌گویم که تخلف از قوانین رانندگی در حکومت اسلامی جرم و گناه است.
۳۳	۶	گزینش کارگزاران سیاسی	پیوند تخصص علمی و تعهد دینی	در انتخاب افراد برای پست‌ها علاوه بر صلاحیت علمی، درجه تقوای افراد ملاک اصلی است؛ چراکه داشتن تخصص برای پستی اصل مسلم است و آنچه که باید مورد توجه قرار گیرد تقواست.
۷۵	۸	سبک سیاست‌ورزی	پیوند دادن بین سیاست به عنوان امر دنیوی با تقوا و اخلاص به عنوان امر دینی	هواهوس بر او حکم‌فرمایی نداشت، بلکه هوس او هم هوس ربانی شده بود. خیلی زحمت می‌خواهد که انسان به اینجا برسد، آن هم در میدان سیاست که میدان انواع فریب‌ها و کلک‌هاست، ولی او انصافاً «مخالفاً لهواه» بود.

(منبع: یافته‌های پژوهش حاضر)

تحلیل جدول شماره ۶، نشان از آن دارد که آیت‌الله مهدوی کنی، در کنار آنکه به صراحت در بیانات خود، به پیوند دین و سیاست اشاره روشن دارد و دین اسلام را یک دین سیاسی و اجتماعی دانسته که علاوه بر امور وجدانی، اخلاقی و عبادی، دارای

احکام و دستوراتی است که مربوط به شئون سیاست و اجتماع است (پورجعفری و موحدیان، ۱۳۹۸، ص. ۴۵)، همچنین ارکان مختلف یک نظام سیاسی که در واقع همان ابعاد مختلف امر سیاست است، مستقیماً تحت تأثیر و وابسته به امر دینی تحلیل می‌کند که اهم آن ارکان عبارت‌اند از تأثیر دین در: نوع نظام سیاسی، مشروعیت نظام سیاسی، حاکم نظام سیاسی، حقوق و تکالیف شهروندی (در سه حوزه مشارکت سیاسی، تبعیت از قانون و تبعیت و یاری حاکم)، گزینش کارگزاران سیاسی و سبک سیاست‌ورزی. بنابراین می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که دیدگاه ایشان در حوزه نظریات پیوند دین و سیاست قرار می‌گیرد چراکه همه مفاهیم استخراج شده در ذیل یک مقوله کلی قابل جمع است و آن مقوله کلی، پیوند دین و سیاست است. شکل شماره ۲، حوزه‌های مختلف ارتباط دین با امر سیاسی از منظر آیت‌الله مهدوی کنی را نشان می‌دهد.

شکل شماره (۲): تأثیر دین در ارکان مختلف امر سیاسی از منظر آیت‌الله مهدوی کنی (ره)

(منبع: یافته‌های پژوهش حاضر)

با روشن شدن نظر آیت‌الله مهدوی کنی درباره نسبت دین و سیاست، باید نظر ایشان در باب ابعاد مختلف سیاست‌ورزی روحانیت نیز مشخص شود. بدین منظور، در جدول شماره ۷، مدارک مرتبط با بیانات ایشان درباره جایگاه روحانیت در سیاست، به همراه مضامین و مقولات مرتبط با هر مدرک آمده است. لازم به تأکید است که این مدارک گزینشی است از مجموع حدود ۶۰ فیش که به دلیل رعایت اختصار و عدم تکرار، از هر مفهوم، به انتخاب یک فیش، بسنده کرده‌ایم.

جدول شماره (۷): مدارک مرتبط با موضوع جایگاه روحانیت

در سیاست از منظر آیت‌الله مهدوی کنی (ره)

صفحه	کد	مقوله	مفهوم	مضمون	مدرک
۱۲۵	۱	ضرورت سیاست‌ورزی	حفظ مسیر انقلاب	کنار رفتن روحانیت از عرصه مساوی با عوض شدن راه انقلاب	بنده یقین دارم اگر روحانیت تا یکی دو دوره دیگر حضورش را محکم نکند، انقلاب مسیرش عوض می‌شود و تنها اسم جمهوری اسلامی می‌ماند.
۳۸	۲	حوزه‌های غیرمجاز سیاست‌ورزی	تحرز و ورود به جناح‌بندی‌های سیاسی	ورود روحانیت به عرصه تحرز، عامل در برابر مردم قرار گرفتن و دور شدن از جایگاه پدرانگی	بنده از نظر روحی به تحرز و تشکیلات از نوع حزب‌گرایی عقیده نداشتم و اصولاً برای روحانیت این شکل کار را نمی‌پسندم. من روحانیت را پدر مردم می‌دانم درحالی‌که تشکیلات حزبی از نوع امروزی، روحانیت را در برابر مردم قرار می‌دهد. من به رابطه مردمی از طریق مساجد، محافل و مراکز دینی معتقدم.
۳۹	۲	مبنای سیاست‌ورزی	به مثابه بازوان رهبری	روحانیت بازوان رهبری	روحانیت متعهد بازوان رهبری است و تا هنگامی که بازوی رهبری است باید استقلال داشته باشد.
۷۰	۲	حوزه‌های مجاز سیاست‌ورزی	حوزه راهبری و ارشاد	شان هدایتگری جامعه روحانیت مبارز	حزب به معنی اصطلاحی‌اش یعنی تشکیلاتی که می‌خواهد قدرتی را در دست بگیرد. نخست‌وزیر و دولت داشته باشد. بعد برای اداره کشور برنامه بدهد. ما این جور نبودیم. بلکه می‌گفتیم ما هدایت می‌کنیم همان‌طور که امام می‌فرمود انقلابیون را راهنمایی می‌کنیم.

صفحه	کد	مقوله	مفهوم	مضمون	مدرک
۸۵	۲	لوازم سیاست‌ورزی	بر اساس تشخیص ضرورت و نه قدرت‌طلبی	عدم تمایل شخصی آیت‌الله مهدوی به قبول پست‌های اجرایی و سیاسی	بنده اصلاً سیاسی نبودم. با این حال به دنبال امام در مسائل سیاسی دخالت می‌کردم اما یک فرد سیاسی اجرایی نبودم. اصولاً یک آدم فرهنگی بودم در عین حال که در مسجد کارهای سیاسی می‌کردم ولی صبغه فرهنگی داشتم. ... به همین دلیل من اوایل انقلاب فقط به عنوان یک ضرورت مسئولیت کمیته، مسئله وزارت کشور و نخست‌وزیری را پذیرفتم.
۱۶۰	۲	حوزه‌های مجاز سیاست‌ورزی	حوزه‌های تقنین و قضاء و اداره و اجرا	اصرار به حضور یک روحانی در پست ریاست جمهوری منحصرنشدن روحانیت در پست تقنین و قضاء	من عرض کردم ... مصلحت نیست که اجازه بدهیم بنی‌صدر کاندیدا بشود. ... هر چه اصرار کردیم، امام فرمودند نه، من نظرم این است که مردم فکر نکنند که ما انقلاب کردیم تا حاکمیت داشته باشیم. ... ولی در مجلس و قوه قضائیه هر چه قدر روحانیت بیشتر باشد، برای قانون‌گذاری و احقاق حقوق مردم خوب است.
۱۹۷	۲	ضرورت سیاست‌ورزی	عدم تکرار تجارب تلخ شکست نهضت‌های ملی	روحانیت، پیشروی تحولات سیاسی صدساله اخیر حفظ روحانیت لازمه حفظ عزت ملی	در آنجا به دانشجویها گفتم تاریخ صد ساله اخیر نشان می‌دهد هرگاه حرکت روشنفکران و دانشگاهیان بی‌حضور روحانیت بوده، شکست خورده است و هر وقت روحانیت از حرکت پشتیبانی کرده، پیشروی داشته است. به دانشجویان گفتم اگر می‌خواهید این کشور را و عزت اسلام را حفظ کنید، روحانیت را رها نکنید.
۲۰۱	۲	لوازم سیاست‌ورزی	تشکل داشتن و تشکیلاتی عمل کردن	تشکل داشتن روحانیت، غیر از تحزب است	اصولاً سازمان‌دهی بسیاری از حرکت‌های انقلابی، راهپیمایی‌ها، پخش اطلاعیه‌های امام و برگزاری سخنرانی‌ها توسط روحانیت انجام می‌شد. وقتی امام اعلامیه‌ای می‌دادند، ما با ارتباطاتی که با روحانیت سراسر کشور داشتیم، همان شب اعلامیه در سراسر ایران منتشر می‌شد. بنابراین معتقد به تشکل و رابطه بودم اگرچه با تحزب روحانیت

صفحه	کد	مقوله	مفهوم	مضمون	مدرک
					مخالف بودم و هستم.
۱۸۸	۵	حوزه‌های غیرمجاز سیاست‌ورزی	تحرز و ورود به جناح‌بندی‌های سیاسی	ناسازگاری تحزب با شئون روحانیت در نقش پدر ناصح و مشفق جامعه	من در مسائل مربوط به روحانیت، به ارتباط و مرابطه معتقدم، ولی ساختار حزبی را با شئون روحانیت سازگار نمی‌بینیم. ساختار حزبی به معنای مصطلح قهراً جامع و مانع بوده، گروهی را جذب و گروهی را دفع می‌کند و این با ساختار روحانیت نمی‌سازد. روحانی باید پدر باشد و برای همه ناصح مشفق باشد. حزب معمولاً طالب قدرت است، ولی روحانیت، شیفته خدمت است.
۳۷۲	۵	حوزه‌های مجاز سیاست‌ورزی	حوزه اداره و اجرا	مطلوبیت حضور روحانیت در اجرا	من اعتقاد این بود، الان همین اعتقاد را دارم که رئیس‌جمهور اسلامی ایران حتی الامکان روحانی باشد.
۳۲۹	۵	لوازم سیاست‌ورزی	اجتناب از اختلاف‌افکنی	اجتناب از اختلاف افکنی در روحانیت	منبر ایشان که تمام شد، من دیدم حالا موقع احیا است ساعت حدود یک نیمه شب بود، من گفتم اگر من هم در منبر موضع‌گیری کنم مردم می‌گویند دو تا آشوخ به جان هم افتاده‌اند. به‌رحال ما هر دو روحانی انقلابی بودیم، در انقلاب حضور داشتیم.
۳۰۸	۵	مبنای سیاست‌ورزی	شعبه‌ای از شعب ولایت	روحانیت، شعبه‌ای از شعب ولایت	روحانیت از شاخه‌های ولایت است. این شاخه‌ها هستند که این درخت را از گزند حوادث حفظ می‌کند و آن ریشه هم این شاخه‌ها را حفظ می‌کند.
۱۱۹	۷	لوازم سیاست‌ورزی	حفظ استقلال از دولت	استقلال دستگاه روحانیت از دولت	روحانیتی می‌تواند روحانی باشد که استقلال خودش را حفظ کند و به عنوان یک رکن باشد. لذا وقتی من در شورای انقلاب پیشنهاد دادم که برای جامعه روحانیت بودجه‌ای در نظر بگیرند، گفتم «نه بگذارید روحانیت شیعه با همان طریق سابق کار را ادامه بدهد تا بتواند از انقلاب نگرهبانی کند و استقلال خودش را حفظ کند».
۱۹۰	۷	ضرورت سیاست‌ورزی	حفظ اصل اسلام	کنار گذاشتن روحانیت، مساوی	اگر می‌خواهید این انقلاب باقی بماند، باید روحانیت را تقویت کنید و از روحانیتی که

مدرک	مضمون	مفهوم	مقوله	کد	صفحه
اصالت دارد و متعهد است، جدا نشوید. اگر روحانیت را کنار گذاشتید، اسلام از بین می‌رود.	با از بین رفتن انقلاب و اسلام				
مردم نسبت به او احساس غریبگی نمی‌کردند و با او احساس یگانگی داشتند. او یک روحانی مردمی بود و با مردم می‌جوشید. مردم با وجود احترام و عظمتی که برای ایشان قایل بودند، بین خودشان و ایشان فاصله‌ای نمی‌دیدند.	ضرورت مردمی بودن روحانیت	حفظ وجهه مردمی روحانیت	لوازم سیاست‌ورزی	۸۱	۷۶
در آن روز قیافه ایشان را که همیشه خندان و بشاش بود، گرفته و متأثر دیدم. پرسیدم ان‌شاءالله کسالتی نباشد؟ گفتند: قبل از اینکه خدمت شما بیایم، گزارشی را درباره تغییر وضع روحانیون تهران می‌خواندم که سخت متأثر و متالم شدم. در این گزارش به‌طور مشروح نقل شده است که پس از پیروزی انقلاب بعضی از آقایان علما و روحانیون و ائمه مساجد شهر یا خانه خود را «نوسازی» کرده و بر طبقات آن افزوده‌اند و یا خانه خود را عوض کرده و منزل بزرگ‌تری را گرفته‌اند و عده‌ای هم که اصولاً محل کار و مسجدشان در جنوب تهران یا مرکز شهر است، به قسمت شمال تهران منتقل شده‌اند!	لزوم ساده‌زیستی روحانیت	دوری از تجملات و التزام به ساده‌زیستی	لوازم سیاست‌ورزی	۸۴	۶۳

(منبع: یافته‌های پژوهش حاضر)

تحلیل جدول شماره ۷ نشان می‌دهد که آیت‌الله مهدوی کنی در بیانات و نگاه‌های خود، به پنج بُعد از ابعاد مختلف جایگاه روحانیت در سیاست پرداخته‌اند:

بُعد اول مبنای سیاست‌ورزی روحانیت است که از منظر ایشان، روحانیت بر این اساس که بازوان رهبری حکومت اسلامی و شعبه‌ای از شعب ولایت است، در سیاست نقش‌آفرینی می‌کند.

بُعد دوم عبارت است از ضرورت سیاست‌ورزی روحانیت که از نظر ایشان، به سه

علت حفظ مسیر اصلی انقلاب، حفظ اصل اسلام و همچنین عدم تکرار تجربه‌های تلخ مربوط به شکست نهضت‌های ملی به دلیل نداشتن پشتوانه روحانیت، حضور روحانیت در عرصه سیاست، ضرورت و اهمیت می‌یابد.

بُعد سوم حوزه‌های مجاز سیاست‌ورزی روحانیت است که از دیدگاه ایشان، سه حوزه کلی راهبری و ارشاد، تقنین و قضاء و اداره و اجرا را شامل می‌شود.

بُعد چهارم، درصدد بیان حوزه‌های غیرمجاز سیاست‌ورزی روحانیت است که به اعتقاد آیت‌الله مهدوی کنی، عبارت است از حوزه تحزب و ورود روحانیت به دستجات و جناح‌بندی‌های سیاسی و به نظر ایشان، این ورود، روحانیت را از جایگاه مرجعیت و پدرانگی نسبت به عموم مردم خارج کرده و ایشان را در مقابل بخش قابل توجهی از توده مردم قرار می‌دهد.

بُعد پنجم لوازم سیاست‌ورزی را دربرمی‌گیرد که از منظر ایشان حداقل مشتمل بر شش مورد است: حفظ استقلال روحانیت از دولت، اجتناب از اختلاف‌افکنی، تشکل داشتن و تشکیلاتی عمل کردن، بر اساس تشخیص تکلیف و ضرورت و نه با هدف قدرت‌طلبی وارد عرصه سیاست‌ورزی شدن، حفظ وجهه مردمی روحانیت و در پایان نیز، دوری از تجملات و التزام به ساده‌زیستی.

نتیجه‌گیری

مسئله اصلی این پژوهش، تبیین دیدگاه آیت‌الله مهدوی کنی (ره) در خصوص جایگاه روحانیت در سیاست است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که ایشان ارکان مختلف حاکمیت را در ارتباط با دین می‌دانستند. از این منظر مهمترین تأثیرات دین بر سیاست عبارتند از: تأثیر دین در نوع نظام سیاسی، مشروعیت نظام سیاسی، تعیین حاکم نظام سیاسی، حقوق و تکالیف شهروندی، گزینش کارگزاران سیاسی و سبک سیاست‌ورزی. با این توصیف برای روحانیت نقش‌آفرینی بالایی در سیاست قائل بوده و به پنج بُعد اصلی اشاره دارند: بُعد اول، مبنای سیاست‌ورزی روحانیت است که مشتمل بر دو عنصر شعبه‌ای شعب ولایت بودن روحانیت و به مثابه بازوان رهبری بودن ایشان است. بُعد دوم ضرورت سیاست‌ورزی روحانیت است که عبارت‌اند از: سه محور اصلی حفظ مسیر انقلاب، حفظ مسیر اسلام و عدم تکرار تجارب تلخ مربوط به شکست نهضت‌های ملی فاقد حمایت روحانیت. در بُعد

سوم و چهارم، به عرصه‌های مجاز و غیرمجاز سیاست‌ورزی روحانیت اشاره کرده و سه حوزه راهبری و ارشاد، تقنین و قضاء و اداره و اجرا را از حوزه‌های مجاز ورود روحانیت در عرصه سیاست می‌دانند و حوزه تحزب و جناح‌بندی‌های سیاسی را حوزه ممنوعه سیاست‌ورزی روحانیت می‌دانستند. در بُعد پایانی نیز به لوازم این سیاست‌ورزی - مواردی چون رعایت اخلاق، حفظ استقلال روحانیت از دولت، حفظ وجهه مردمی روحانیت، دوری از تجملات و التزام به ساده‌زیستی - اشاره دارند.

یادداشت‌ها

تقدیر و تشکر: این مقاله برگرفته از رساله دکتری دانشجو میلاد موحدیان در گرایش جامعه‌شناسی سیاسی با عنوان «کارکردهای نهاد روحانیت در عرصه سیاست و اجتماع مبتنی بر نظر و سیره عملی آیت‌الله مهدوی کنی» با راهنمایی آقای دکتر اصغر افتخاری و مشاوره آقایان دکتر سید محمدرضا احمدی طباطبایی و دکتر جلال درخشه است. این رساله در مرحله تدوین نهایی و دفاع می‌باشد.

کتابنامه

- آقاجانی، مصطفی (۱۳۹۶). *تحزب سیاسی در اندیشه امام خمینی، آیت‌الله خامنه‌ای، شهید بهشتی و آیت‌الله مهدوی کنی*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد منتشر نشده)، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران، ایران.
- اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۸۶). «روحانیت، امام و انقلاب اسلامی»، *زمانه*، ۶(۵۷)، ۳۳-۲۴.
- اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۸۵). «عوامل پیدایی و پایایی سکولاریسم در جهان مسیحی»، *دوفصلنامه علمی دانش سیاسی*، ۲(۲)، ۶۸-۳۷.
- افتخاری، اصغر (۱۴۰۰). *دانشنامه سیاسی آیت‌الله مهدوی کنی*. تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- افتخاری، اصغر و پورجعفری، مهدی (۱۳۹۷). «الگوی امام جماعت در جمهوری اسلامی ایران؛ مطالعه موردی امام جماعتی آیت‌الله مهدوی کنی در مسجد جلیلی»، *نشریه علمی جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام*، ۶(۱۶)، ۱۴۲-۱۰۹.
- افتخاری، اصغر و شهباز، حسن (۱۳۹۸). «کالبدشکافی ابعاد امنیت از منظر آیت‌الله مهدوی کنی»، *نشریه علمی دانش سیاسی*، ۱۵(۳۰)، ۳۴۶-۳۱۷.
- افتخاری، اصغر و موحدیان، میلاد (۱۳۹۶). «ابعاد مفهومی مدارای سیاسی در جامعه اسلامی با تأکید بر سیره آیت‌الله مهدوی کنی»، *نشریه علمی دانش سیاسی*، ۱۳(۲۶)، ۵۸-۳۵.

- افتخاری، اصغر و موحیدیان، میلاد (۱۳۹۹). «مشروعیت حکومت ولایت فقیه از دیدگاه آیت‌الله مهدوی کنی»، نشریه علمی پژوهشنامه انقلاب اسلامی. ۱۰(۳۶)، ۱۱۰-۱۳۴.
- افتخاری، اصغر (۱۳۸۵). «شرعی‌سازی سیاست: چارچوبی معرفتی برای تحقق سیاست اسلامی»، نشریه علمی دانش سیاسی. ۲(۲)، ۱۰۲-۶۹.
- افتخاری، اصغر؛ پورجعفری، مهدی و زارعزاده، محمدحسین (۱۳۹۷). «اصول مدیریتی آیت‌الله مهدوی کنی در کمیته‌های انقلاب اسلامی»، پژوهشنامه انقلاب اسلامی. ۸(۲۹)، ۱۱۳-۱۳۸.
- بشیریه، حسین (۱۳۷۸). *جامعه مدنی و توسعه سیاسی در ایران: گفتارهایی در جامعه‌شناسی سیاسی*. تهران: مؤسسه نشر علوم نوین.
- بشیریه، حسین (۱۳۸۵). *جامعه‌شناسی سیاسی*. تهران: نشر نی.
- پورجعفری، مهدی (۱۳۹۸). *نقش سیاسی و اجتماعی امام جماعت در اندیشه و عمل آیت‌الله مهدوی کنی*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد منتشر نشده)، دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)، تهران، ایران.
- پورجعفری، مهدی و موحیدیان، میلاد (۱۳۹۸). *سیاستمدار صادق؛ مجموعه گفتارها، نوشتارها و پرسش و پاسخ‌های سیاسی آیت‌الله مهدوی کنی*. تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام.
- جعفری هفتخوانی، نادر (۱۳۹۳). *سیاست اخلاقی و اخلاق سیاسی؛ مجموعه خطبه‌ها و سخنرانی‌های آیت‌الله مهدوی کنی در نماز جمعه تهران*. تهران: دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.
- حقیقت، سید صادق (۱۳۸۳). «گونه‌شناسی ارتباط دین و سیاست در اندیشه سیاسی شیعه»، نشریه نامه مفید. ۱۰(۴۴)، ۳۲-۴.
- خراسانی، علی (۱۳۹۶). *منشور حوزه و روحانیت: دیدگاه‌ها و بایسته‌های حوزه و روحانیت از منظر رهبر معظم انقلاب اسلامی*. تهران: مؤسسه انقلاب اسلامی.
- خمینی، روح‌الله (۱۳۷۹). *صحیفه امام*. ج ۷. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- خمینی، روح‌الله (۱۳۹۱). *روحانیت و حوزه‌های علمیه از دیدگاه امام خمینی*. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- خواججه سروی، غلامرضا (۱۳۹۶). *خاطرات آیت‌الله مهدوی کنی*. تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- داودی، محمدرضا و کیانی، حامد (۱۳۹۹). «اصول سیاست خارجی مطلوب جمهوری اسلامی ایران در دیدگاه آیت‌الله مهدوی کنی»، نشریه علمی پژوهشنامه انقلاب اسلامی. ۱۰(۳۵)، ۹۶-۱۱۴.

تحلیل جایگاه روحانیت در سیاست از منظر آیت‌الله مهدوی کنی / میلاد موحدیان و اصغر افتخاری دانش‌پژوه ۶۲۱

رهبری، مهدی (۱۳۸۷). «روحانیت، مشروطه و ستیز میان سنت و تجدد»، نشریه علمی دانش سیاسی. ۹۵-۱۲۲، (۱)۴.

سرمد، زهره (۱۳۷۹). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: آگاه.
سروش، عبدالکریم (۱۳۸۳). «اسلام نیازی به صنف روحانی ندارد»، نشریه بازتاب اندیشه. ۷۱-۷۳، (۵۷)۵.

شجاعی زند، علیرضا (۱۳۷۶). مشروعیت دینی دولت و اقتدار سیاسی دین: بررسی جامعه‌شناختی مناسبات دین و دولت در ایران اسلامی. تهران: تبیان.
شجاعی زند، علیرضا (۱۳۸۰). دین، جامعه و عرفی شدن: جستارهایی در جامعه‌شناسی دین. تهران: نشر مرکز.

شجاعی زند، علیرضا (۱۳۸۶). «مبانی عقلی مناسبات دین و دولت»، نشریه علمی دانش سیاسی. ۱۴۱-۱۶۸، (۲)۳.

شجاعی زند، علیرضا (۱۳۸۸). «روحانیت و موقعیت جدید»، فصلنامه علمی پژوهشی شیعه‌شناسی. ۲۳۱-۲۶۴، (۲۷)۷.

شریعت، فرشاد (۱۳۸۱). «لیبرالیسم، سکولاریسم و غرب جدید»، نشریه علمی دانش سیاسی. ۶۱-۸۴، (۱)۶.

طاهری، ابوالقاسم (۱۳۸۰). روش تحقیق در علوم سیاسی. تهران: قومس.
طحان نظیف، هادی و پاک‌نژاد، امین‌الله (۱۳۹۸). «ولایت فقیه در اندیشه آیت‌الله مهدوی کنی»، نشریه علمی دانش سیاسی. ۴۶۵-۴۸۸، (۳۰)۱۵.

علوی، علی و جعفری هفتخوانی، نادر (۱۳۹۹). آیت‌الله مهدوی کنی و جامعه روحانیت مبارز. تهران: دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام).

فراقی، عبدالوهاب (۱۳۹۸). تعامل روحانیت با نظام اسلامی؛ تبیین و الگوها. تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
قادری، حاتم (۱۳۷۸). اندیشه‌هایی دیگر. تهران: بقعه.

کائینی، محمدرضا (۱۳۹۴). ماهنامه فرهنگی تاریخی شاهد یاران. تهران: انتشارات شاهد.
کائینی، محمدرضا و موحدیان، میلاد (۱۳۹۸). بر محمل یادها؛ نامداران انقلاب اسلامی در آینه روایت آیت‌الله مهدوی کنی. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام).

کرم‌اللهی، نعمت‌الله (۱۳۹۳). «حوزه علمیه، نظام اسلامی و حضور روحانیت در عرصه سیاست»، نشریه معرفت سیاسی. ۶۵-۷۸، (۱۲)۶.

کرپندورف، کلوس (۱۳۷۸). تحلیل محتوا (هوشنگ نایی، مترجم). تهران: انتشارات روش.

مجیدی، حسن و شفیعی قهفرخی، امید (۱۳۹۱)، «مقایسه رابطه دین و دولت در اندیشه ابن رشد و آکوئیناس»، نشریه دانش سیاسی. ۸(۱)، ۱۶۱-۱۲۷.

مجیدی، حسن؛ پورجعفری، مهدی و یاسمی، علی (۱۳۹۹). «سازوکارهای امنیت‌سازی کمیته‌های انقلاب اسلامی در دوران ریاست آیت‌الله مهدوی کنی»، نشریه علمی پژوهشنامه انقلاب اسلامی. ۱۰(۳۴)، ۸۷-۱۰۹.

مهدوی کنی، محمدرضا (۱۳۹۰). *دوازده گفتار؛ مجموعه بیانات حضرت آیت‌الله محمدرضا مهدوی کنی*. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

موحدیان، میلاد (۱۳۹۷). *مجموعه مقالات و سخنرانی‌های همایش نکوداشت آیت‌الله مهدوی کنی*. تهران: دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام).

موحدیان، میلاد (۱۳۹۷)، *الگوی عقلانیت سیاسی در نظر و عمل آیت‌الله مهدوی کنی*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد منتشر نشده)، دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)، تهران، ایران.

موحدیان، میلاد و افتخاری، اصغر (۱۳۹۶)، «ابعاد مفهومی مدارای سیاسی در جامعه اسلامی با تأکید بر سیره آیت‌الله مهدوی کنی»، نشریه علمی دانش سیاسی. ۱۳(۲)، ۵۸-۳۵.

نادری، علیرضا (۱۳۹۸). *الگوی روانشناختی شخصیت سیاسی آیت‌الله مهدوی کنی*. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد منتشر نشده)، دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)، تهران، ایران.

نجفی، وحید و چراغی کوتیانی، اسماعیل (۱۳۹۷). *تعامل حوزه و نظام (بررسی رابطه حوزه و روحانیت با نظام جمهوری اسلامی ایران)*. تهران: انتشارات مکتب اندیشه.

نقیب‌زاده، احمد و ایزدی، امیرمحمد (۱۳۹۴). «رابطه دین و سیاست در عصر پساسکولار»، نشریه پژوهشنامه علوم سیاسی. ۱۰(۴)، ۱۹۳-۲۱۷.

هاشمیان، سید محمدحسین و میرمطلبی، سید علی (۱۳۹۹). «بررسی کارویژه‌های روحانیت در تعامل با نظام جمهوری اسلامی به مثابه مؤثرترین ساختار سیاست سبک زندگی و دینداری از منظر رهبران انقلاب»، نشریه پژوهشنامه سبک زندگی. ۶(۱۰)، ۱۶۹-۱۴۵.

هوشنگی، حمید و شهباز، حسن (۱۳۹۹). «بررسی مدیریت امنیت اجتماعی از منظر آیت‌الله مهدوی کنی»، نشریه علمی جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام. ۸(۱۶)، ۳۳۷-۳۶۴.

یاسمی، علی و موحدیان، میلاد (۱۳۹۹). *سیاست انقلابی؛ مجموعه گفتارها و نوشتارهای سیاسی مطبوعاتی آیت‌الله مهدوی کنی*. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام).